

Джерелознавство, теорія та методологія історії

В. В. Швець

МИХАЙЛО ДОМОНТОВИЧ – ГОЛОВА ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОЇ КОМІСІЇ З ОПИСУ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 рр.

На матеріалах праці М. Домонтовича – «Огляд російсько-турецької війни 1877–1878 рр. на Балканському півострові», проаналізована робота Військово-історичної комісії з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр.

Ключові слова: М. Домонтович, наукова діяльність, російсько-турецька війна 1877–1878 рр., військово-історична комісія.

Російсько-турецькі війни XVIII–XIX ст. завжди знаходилися в полі активного інтелектуального обговорення широкими верствами суспільства. Не стала винятком і війна 1877–1878 рр. Сприйняття війни її учасниками і сучасниками формувало, через періодичну пресу, публіцистику, щоденники та листи, мемуари, той комплекс значущих і знакових фактів, подій, героїв і антигероїв війни, їх оцінки та характеристики, які з часом, перетворюючись на історіографію, ставали частиною історії країни і народу. Дослідження радянських істориків принесли значну користь з погляду аналізу ряду важливих проблем, насамперед визначення справжнього історичного значення російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Надзвичайно багато у справі дослідження війни 1877–1878 рр. зроблено і військовими істориками сучасної Росії.

Перш за все, необхідно назвати фундаментальне дослідження, започатковане під егідою Головного штабу російської армії [1]. Видання було здійснене в дев'яти томах (шістнадцяти книгах великого формату). Звертає на себе увагу, що робота була поставлена під контроль військового відомства, а для координації всієї великої діяльності з її створення був утворений особливий орган – Військово-історична комісія.

Перші звернення до історичного осмислення подій російсько-турецької війни 1877–1878 рр. відносяться до початку XX ст. Це роботи Л. Богдановича, І. Преображенського, праця Військово-історичної комісії – «Опис російсько-турецької війни 1877–1878 рр. на Балканському півострові», приурочені до 25-річчя 12-го російсько-турецького конфлікту [2–4]. Коротко, але в той же час досить чітко виклав ставлення місцевого населення до російської армії на балканському театрі воєнних дій під час російсько-турецької війни, військовий історик і генерал-майор К. Дружинін [5]. Досить об'єктивно у вивченні ставлення суспільства до боротьби південних слов'ян була радянська історіографія, що засвідчила, скажімо, праця Н. Беляєва [6]. Основну її частину займає докладний аналіз військових дій, а крім цього, розглядаються положення ворогуючих сторін напередодні конфлікту і їх плани в майбутній війні.

Втім, звернемося до аналізу персоналії голови військово-історичної комісії з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр. – генерала Михайла Олексійовича Домонтовича (1830–1902). Його становлення як особистості та науковця почалося зі вступом до Петровського Полтавського кадетського корпусу, по закінченні якого (1849 р.) у званні прапорщика, він отримав призначення на службу до лейб-гвардії гренадерського полку [7]. Згодом М. Домонтович закінчив Миколаївську академію Генерального штабу, що була заснована 26 листопада 1832 р., під назвою Імператорська військова академія, за проектом генерал-ад'ютанта, барона Жоміні «для підготовки офіцерів до служби Генерального штабу» і «для більшого поширення знань в армії» [8]. З цього часу можемо сміливо констатувати перші наукові кроки-«зародки» майбутнього генерала. Другим і, на наш погляд, найбільш важливим етапом становлення Михайла Олексійовича як науковця стало написання ним монографії – «Матеріали для географії и статистики России. Черниговская губерния». Саме після закінчення цієї ґрунтовної праці, як повідомляють автори статті про М. Домонтовича в енциклопедії [7], він був прийнятий у дійсні члени Російського географічного товариства.

У 1876 р. М. Домонтович був призначений начальником канцелярії завідувача громадською частиною при головнокомандувачі Дунайською армією, а 1877 р. – Тирновським губернатором (Болгарія); нагороджено орденом Св. Станіслава 1-го ступеня з мечами. Цю посаду він обіймав кілька місяців і в лютому 1878 р. повернувся до Росії, де був призначений виконувати особливі доручення при головному управлінні військово-навчальних закладів, але у квітні того ж року Михайла Олексійовича знову відряджений до Болгарії, де він виконував обов'язки директора Канцелярії імператорської комісії у Болгарії й управителя справами її ж Ради. Він працював над організацією управління нового князівства і його було нагороджено орденом Св. Анни 1-го ступеня.

По закінченні Російсько-турецької війни 1877–1878 рр., для її опису при Головному Штабі була створена Історична комісія. Підтвердження цьому ми знаходимо у статті В. Золотарьова – «Русско-турецкая война 1877–1878 гг. в отечественной историографии», де доведено, що «комісія з опису російсько-турецької війни виникла 29 березня 1879 р., а розпущена – 6 грудня 1911 р.» [9]. У 1881 р. М. Домонтовича було призначено позаштатним членом військово-навчального комітету і головою військово-історичної комісії з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр., за працю в якій він отримав орден Св. Володимира 2-го ступеня [7]. Продуктом діяльності та безпосереднього головування Михайла Олексійовича у військово-історичній комісії з опису російсько-турецької війни 1877–

1878 рр. стала праця «Обзор русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Балканском полуострове», що побачила світ 1900 р. у Санкт-Петербурзі [10].

Така, на перший погляд, повільна робота комісії (праця вийшла через 22 роки по завершенні війни) заслуговує на те, щоб з'ясувати об'єктивні причини цього. Річ у тім, що майже всі попередні війни були описані через багато років по їх закінченню, а більшість із них складені не за першоджерелами, а вже з готових матеріалів, як це було, наприклад, із описами Прусько-данської або Франко-пруської війн [10]. Тому М. Домонтович у передмові до монографії спеціально зауважив умови та обстановку, за яких відбувалася робота Військово-історичної комісії «нашого Головного Штабу»: «Як і всі тимчасові установи, ця Комісія не користувалася самостійністю і не могла відразу розпочати доручену їй роботу, не лише тому, що вона у нас була новою, а головним чином через те, що для її роботи не було необхідних матеріалів. Матеріали зберігалися у місцевих архівах; досить проблематично і протягом тривалого часу передавалися до Комісії. Їх якість була такою, що членам комісії доводилося впорядковувати справи. У процесі цієї роботи значний масив інформації було втрачено. Окремі документи розшукувалися протягом десятків років і часто-густо знаходилися випадково» [10].

Цю доволі копійку архівну роботу Комісії вдалося завершити умовно лише в 1890 р., і то не повністю, зважаючи на те, що деяким військовим частинам було дозволено залишити у себе справи до закінчення їх полкових історій. Тим не менше, незважаючи на затримки, а також на плинність працівників і відсутність зручного приміщення для їх спільної роботи, складання систематичного опису подій війни на Балканському півострові не зупинялося. Вже на 1896 р. він мав настільки завершений вигляд, що навіть надійшов дозвіл друкувати його за затвердженим планом. Однак виконати його не судилося, у зв'язку із тим, що 1898 р. надійшло нове розпорядження, за яким Комісія мала змінити систему видання своїх праць і значно розширити їх зміст.

Між іншим, їй доручалося, не обмежуючись витягами із документів і розміщення їх, як це передбачалося, в особливих додатках до тексту опису кожного розділу, опублікувати їх якомога більше в окремих випусках «Збірника матеріалів». Потім, складений текст опису військових дій, доповнити деталями, що стосуються продовольчої частини військ, їх військових відмінностей, особистої звитяги. «В цей час працівники Комісії, кількість яких збільшено вдвічі, займаються виконанням вказаних їй додаткових робіт, які, ймовірно, найближчим часом будуть завершені та видані для загального користування, – акцентував Михайло Олексійович. – Початок зроблено. Так, у минулому і цьому році надруковано вже 20 видань “Збірника матеріалів”» [10].

Крім того, в 1898 р., за особливим розпорядженням, надруковано «Короткий огляд відносин Росії до Туреччини за останні два століття», «Нарис політичних подій в кінці війни 1877 і 1878 рр.» і цей «Огляд» військових дій у Європейській Туреччині. Однак голові Комісії вдалося зробити все належне, аби в її працях досягти можливої повноти і, незважаючи на близькість описуваних подій, зберегти «максимальну правдивість», як на те неодноразово вказував один із поважних учасників війни – імператор Олександр III. Такими були основні причини повільної роботи Комісії, які жодним чином не могли сприяти швидкому завершенню роботи.

Наприкінці М. Домонтович висловив побажання, щоб при Головному Штабі в майбутньому був організований постійний Історичний відділ як для обробки загальних матеріалів минулих війн в цілому, так і для російських походів на Туреччину зокрема [10]. Відомо, що матеріали про ці походи не були зібрані свого часу і це стало однією з найголовніших перешкод на шляху їх наукового дослідження у російській військовій літературі.

Отже, головування М. Домонтовича у Військово-історичній комісії з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр. виявило науковий та організаційний хист військового. Незважаючи на об'єктивні причини, котрі перешкоджали оперативній підготовці «Обзору русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Балканском полуострове», голова Комісії робив усе від нього залежне для якомога швидшого завершення проекту. Враховуючи досвід опису й аналізу попередніх воєн, вважаємо, що військово-історична комісія з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр., за головування генерала М. Домонтовича, реалізувала потужний, а головне – надзвичайно історично цінний пласт роботи.

1. Описание русско-турецкой войны 1877–78 гг. на Балканском полуострове: в 9 т. – СПб., 1901–1912.
2. Богданович Л.А. Двадцатипятилетие великой освободительной войны. 1877–1902. – М., 1902.
3. Преображенский И.В. За братьев славян. По поводу 25-летия священной войны 1877–1878 гг. – СПб., 1903.
4. Описание русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Балканском полуострове. – Т. 1: Обстановка перед войной. – СПб., 1901.
5. Дружинин К.И. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. // История русской армии. – М.; СПб., 2004.
6. Беляев Н.И. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. – М., 1956.
7. Домонтович Михаил Алексеевич. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>.
8. Глиноецкий Н.П. Исторический очерк Николаевской академии генерального штаба. – СПб., 1882.
9. Золотарев В. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. в отечественной историографии [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://netess.ru/3knigi>.
10. Домонтович М.А. Обзор русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Балканском полуострове. – СПб., 1900.

Shvets V.V. Mykhaylo Domontovych – Chairmen of the Military-historical commission of the Russian-Turkish War the 1877th–1878th. Based on the materials of the work by M. Domontovych «The overview of the Russian-Turkish War in the 1877th–1878th on Balkan Peninsula» we made the observation analysis of the Military-historical commission that described the Russo-Turkish War work.

Key words: M. Domontovych, scientific work, Russo-Turkish War of 1877–1878., Military-historical commission.

Л. І. Синявська

ВАЖКА ПРОМИСЛОВІСТЬ СХОДУ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ПУБЛІКАЦІЯХ СУЧАСНИКІВ

У статті подано історіографічний аналіз праць, присвячених важкій промисловості Сходу України, які було опубліковано в роки Першої світової війни.

Ключові слова: Схід України, важка промисловість, Перша світова війна, історіографічний аналіз.

Перша світова війна виявилася більш тривалою, аніж прогнозувалося до її початку, продемонструвавши надзвичайну важливість виробничих потужностей і забезпечення безперебійної роботи промислових підприємств. За сучасних умов знову цінним є досвід мобілізації промисловості в ході ведення бойових дій.